מקץ

א. בתחילת הסדרה שטעלט זיך רש"י אויף די ווערטער "ויהי [1] מקץ", און איז מפרש: "כתרגומו מסוף. וכל לשון קץ סוף הוא".

דאַרף מען פאַרשטיין:

א) רש"י איז דאָך מפרש נאָר דעם וואָרט "מקץ", פאַרוואָס איז ער מעתיק אויך דעם וואָרט "ויהי"?

ב) וואָס איז דאָ אַזוי שווער צו טייטשן אַז "מקץ" מיינט "מסוף", וואָס צוליב דעם דאַרף רש"י ניט נאָר אָפּטייטשן דעם וואָרט, נאָר ער דאַרף נאָך זאָגן דעם אויך ברענגען ראיות — פריער זאָגט ער "כתרגומו", אַז אויך דער תרגום (אונקלוס) וואָס איז קרוב צו פשוטו של מקרא [2]) טייטשט אַזוי; און דערנאָך איז ער נאָך מוסיף אַ צווייטע ראי' [3] פון דעם וואָס "כל לשון קץ סוף הוא" — לכאורה איז זיין פירוש זייער אַ גלאַטיקער און דאַרף צו זיך ניט האָבן קיין ראיות [4]?

ג) די קשיא איז נאָך שטאַרקער: דער וואָרט "מקץ" וועט דערמאָנט אויך פריער אין חומש — "ויהי מקץ ימים" [5], "ויהי מקץ ארבעים יום" [6] און "מקץ עשר שנים" [7] — איז אויב דער וואָרט "מקץ" פאַדערט ביאור, האָט דאָך אים רש"י געדאַרפט מפרש זיין ביים ערשטן מאָל. פאַרוואָס וואָלט ער מיטן מפרש זיין דעם וואָרט ביז אונזער פסוק, און דאַרף ערשט ברענגען ראיות צו דעם [8]?

---

1) כ"ה ברוב הדפוסים. וכן הובא בלבוש כאן.

2) שלכן כשרש"י מביא הוכחות לפירושו מתרגום — הוא מתרגום אונקלוס.

3) כי הוכחה זו בלבד אינה מספיקה — שהרי בכו"כ מקומות מפרש רש"י דלא כתרגומו — מתחיל בפרש"י עה"כ בראשית (וגם במקומות שרש"י כותב "כתרגומו", היינו לפי שגם בלאה"כ מסתבר לי' לרש"י שכן הוא פירוש הכתוב, אלא שמ"מ מצד קושי שבהפירוש (וכיו"ב) — מביא הוכחה נוספת מהתרגום).

4) וגם: מכיון ש"כל לשון קץ סוף הוא" — הרי זו לכאורה הוכחה אלימתא שאדרבא א"א לפרש תיבת "מקץ" באו"א, ולמה לי' לרש"י להוכיח מתרגומו?

5) בראשית ד, ג.

6) נח ח, ו.

7) לך טז, ג.

8) בגו"א כאן, שרש"י בא בזה לבאר שתיבת "קץ" פירושה "סוף" ולא "קצה"

[והוכחתו ע"ז מ"כל לשון קץ סוף הוא" היא: ב"אם הי' פירושו לשון קצה, הי' נמצא ג"כ על ההתחלה" (מכיון שגם ה"תחלה" הוא "קצה" — כדלקמן סעיף ד')].

ולכן אין רש"י מפרש זה בפסוקים הקודמים — כי שם אין נפ"מ אם הוא לשון קצה או לשון סוף; משא"כ כאן, באם הי' פירוש "מקץ" לשון "קצה", הרי קצה הוא חלק מהדבר, היינו שהדבר לא נשלם (כמו ועשה כרוב אחד מקצה מזה שפירושו: בכפורת עצמו בקצהו), ובמילא פי' "ופרעה חולם גו'" — טרם שנשלמו הב' שנים "וזה לא יתכן כו'". ולכן מפרש רש"י "כתרגומו מסוף", שזה הי' בסוף ב' שנים*.

אבל אינו מובן: א) בכו"כ מקומות מפרש רש"י פירושה של תיבה גם כשה-

---

*) וראה עד"ז לבוש כאן, שכוונת רש"י בזה היא, שלא נאמר ש"מקץ שנתים ימים" פירושו תחלת שנה השני'. ולהעיר מרשב"ם כאן (שמפרש ג"כ ע"פ דרך הפשט — ראה פירושו בר"פ וישב), ש"מקץ שנתים בלי (תיבת) ימים הי' משמע מקץ שנה ויום א'".

איז דערפון געדרונגען, אַז טראָץ דעם וואָס עס איז פשוט, אַז אין אַל־געמיין איז דער טייטש. פון וואָרט „מקץ" — „מסוף", און דערפאַר דאַרף עס טאַקע רש"י ניט מפרש זיין אין די פריערדיקע ערטער וואו דער וואָרט איז פאַראַן — איז אָבער אין אונזער פסוק בפשטות פאַראַן אַ גע־וויסע שווערִיקייט אַזוי צו טייטשן, און מצד דעם האָט מען לכאורה בע־סער געדאַרפט לערנען „מקץ" אין אונזער פסוק אויף אַן אַנדער אופן

— דעריבער דאַרף רש"י מחדש זיין, אַז אויך אין אונזער פסוק איז דער טייטש פון „מקץ" דער זעלבער ווי אומעטום, און ער דאַרף אויף דעם אויך ברענגען ראיות.

מען דאַרף אָבער דאָס גופא פאַר־שטיין: מיט וואָס איז דער וואָרט „מקץ" פון אונזער פסוק אַנדערש ווי דער זעלבער וואָרט אין די אַנדערע ערטער?

ב. איז דער ביאור אין דעם:

ווען תורה זאָגט אויף אַ געווי־סער פאַסירונג, אַז זי איז געקומען „מקץ" (פון אַ באַשטימטן זמן) פון אַ פריערדיקער פאַסירונג, ווייזט עס אַז דער צווייטער מאורע איז געקומען [ניט בלויז נאָך דעם ערשטן אין זמן, נאָר אויך] אַלס אַ תוצאה פון דעם ערשטן מאורע. ד.ה. אַז די ערשטע פאַסירונג ברענגט די צווייטע

[ווי מ'זעט עס אין דעם לשון „מקץ" פון אַלע פריער־דערמאָנטע פסוקים: „וקין הי' עובד אדמה" האָט געבראַכט דערצו אַז „ויבא קין מפרי האדמה מנחה לה'"; „נראו ראשי ההרים" האָט גע'פועל'ט אַז „ויפתח נח את חלון הת־בה"; און דאָס וואָס אברהם אבינו איז געווען „עשר שנים בארץ כנען", איז געווען די סיבה[9] אויף דעם וואָס ער האָט גענומען הגר'ן]

— וואָס דערפאַר זאָגט מען „מקץ", אַז דער ווייטערדיקער מאורע איז קץ — די ענדע און דער אויספיר פון דעם פריערדיקן.

אין אונזער פסוק איז אָבער לכאו־

פשט אינו משתנה עי"ז [ראה רש"י ברא־שית ב, ה (אף שגם להפי' „הקדים" הפשט ד„טרם ג'" הוא כמו להפי' „עד לא כו'"); ויצא ל, ח (אף שגם בהפי' „לשון עיקש" מסיים רש"י „להיות שיה"); ועוד]. וא"כ הי"ל לרש"י לפרש תיבת „קץ" בפעם הראשונה. ב) ב„מקץ עשר שנים גו'" יש נפקותא גם בהענין, שהרי נוגע לדינא — זמן החייב לישא אשה אחרת (ראה פרש"י שם). ג) בירמי' לד, יד: „מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי גו'". ובדרך הפשט** מוכרח לפרש לכאורה, שהכוונה היא לתחלת שנת השבע (כמפורש שם: ועבדך שש שנים), ומזה מוכח שכוונת רש"י ב„כל לשון קץ סוף היא", היינו גם לדבר שלא נשלם (וראה רמב"ן עה"פ מקץ שבע שנים (ראה טו, א) שכל שנת השבע, גם תחלתה, היא סוף המספר). ולפ"ז הרי מ„כל לשון כו'" אין הוכחה ש„מקץ שנתים ימים" פירושו לאחר שנשלמו ב' השנים.

**) משא"כ בדרך ההלכה — ראה ער־כין לג, רע"א.

ולהעיר מספרי (ראה טו, א) „מקץ שבע שנים, יכול מתחלת השנה" — שמזה מוכח, שגם בדרך ההלכה, תיבת „מקץ" (אלולי הגז"ש) אפ"ל גם על דבר שלא נשלם (וראה רמב"ן הנ"ל). אבל בש"ס (ערכין כח, ב) אמרו בפשיטות „שביעית בסופה דכתיב מקץ שבע שנים". ועפ"ז מובנת קושיית הש"ס שם לג, א.

9) ראה פרש"י לך שם.

רה ניט שייך צו זאגן אַז דער „קץ" וסיום פון דעם פריער־דערציילטן ענין איז דאָס וואָס „ופרעה חולם גו׳ וידבר[10] שר המשקים גו׳" — ווייל אדרבה: וויבאַלד אַז דער פריערדיקער מאורע ענדיגט זיך באופן אַז „ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו"[11], הייסט עס דאָך אַז דאָס וואָס פאַסירט מיטן שר המשקים האָט זיך שוין לגמרי פאַרענדיקט פריער, און עס האָט ניט געבראַכט קיין וויטערדיקע תוצאות[12] (מער ניט וואָס לאחרי ווי „ופרעה חולם גו׳" און ער האָט דערציילט זיין חלום צו אַלע חרטומי וחכמי מצרים „ואין פותר אותם לפרעה", דאָס האָט געבראַכט אַז „וידבר שר המשקים גו׳"[13]. אָבער דער ענין לעצמו האָט ניט געפירט צו קיין וויטערדיקע תוצאות).

און מצד דעם וואָלט מען לכאורה געדאַרפט לערנען אַז דער פירוש פון „מקץ" אין אונזער פסוק איז ניט „מסוף" [נאָר „מתחילה", כדלקמן סעיף ג׳]. דעריבער דאַרף רש״י מפרש זיין, און מוז אויך ברענגען ראיות דערצו, אַז אויך „מקץ" פון אונזער פסוק מיינט „מסוף".

ועפ״ז איז אויך פאַרשטאַנדיק וואָס רש״י שטעלט זיך אויף די ווערטער „ויהי מקץ" — הגם אַז זיין פירוש איז נאָר אויפן וואָרט „מקץ" — ווייל די גאַנצע זאַך וואָס איז מכריח דעם פירוש אין „מקץ" פון אונזער פסוק, איז (ניט דער וואָרט „מקץ" גופא, נאָר) די שוועריקייט אין „ויהי מקץ": דער גאַנצער מאורע „ופרעה חולם וגו׳" וואָס איז דאָן פאַרגעקומען — „ויהי", איז לכאורה ניט דער „קץ" פון דעם ענין וואָס ווערט דערציילט פריער.

ג. דער אבן עזרא [וואָס אויך ער לערנט פשוטו של מקרא] זאָגט[14], אַז

10) פרשתנו מא, ט ואילך.

11) ס״פ וישב.

12) בפרש״י שם: „הוזקק להיות אסור שתי שנים". ולפי זה הי׳ אפשר לפרש לכאורה „מקץ שנתים ימים" — משנשלמו שתי השנים שנגזר על יוסף להיות אסור (וכמו „מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה" בפ׳ בא יב, מא — ראה פרש״י שם, מ). אבל מכיון שבפסוק לא נזכר כלל כמה זמן הוזקק להיות אסור, הרי

[נוסף לזה שמצד פשטות הכתוב, „ופרעה חולם גו׳" אינו ה„קץ" של המאורע הקודם לו, שלכן הוזקק רש״י לחדש שאעפ״כ גם „מקץ" שבפסוק זה פירושו „מסוף" (ולא „מתחלה").

גם לאחרי שרש״י מחדש כן, שמזה מובן שהוזקק יוסף להיות אסור ב׳ שנים* — מכיון שכל המקור לזמן הגזירה הוא בפסוק זה עצמו ולא נזכר בפסוקים הקודמים, הרי]

א״א לפרש ש„מקץ" כאן הוא סיום וגמר של איזה ענין וקאי אגמר זמן הגזירה —

*) ומה שרש״י כותב „שתי שנים" בפסוק שלפנ״ז — הרי מובן שפירושו שם מיוסד על מה שמפרש תומ״י בפסוק שלאחריו מקץ־מסוף. וראה לבוש כאן: רש״י ז״ל כיון כאן להשלים פירושו כאן בפרשת וישב בסופה.

מכיון שבכתוב לא נזכרה כלל גזירה זו (משא״כ בפ׳ בא שם). ולכן מפרש רש״י ש„מקץ" כאן פירושו „מסוף" — ואינו סיום ותוצאה מהקודם לו (ראה לקמן הערה 19).

13) פרשתנו מא, ח־ט. וגם אז אמר „נער עברי עבד" (שם, יב וראה פרש״י שם).

14) שלח יג, כה. ראה טו, א. וילך לא, י. תהלים קיט, צו. וראה גם מהרש״א נדה נח, ב.

דער וואָרט „קץ" קען מיינען ניט בלויז „סוף" נאָר אויך „תחילה".

ועפ"ז האָט מען געקענט לערנען, אַז „מקץ שנתים ימים" מיינט (ניט דער סוף, נאָר) דער אָנהויב פון „שנתים ימים"[15]. און דער פירוש הכתוב איז: בתחילה פון די צוויי יאָר איז געווען דער חלום פרעה; דערנאָך האָט פרעה גערופן יוסף'ן וכו', און נאָך די צוויי יאָר האָבן זיך אָנגעהויבן די שבע שני שבע און די שבע שני רעב.

ואע"פ אַז אָט דער פירוש איז, כמובן, אַ גרויסער דוחק (ובפרט אַז פון פסוק „וממהר האלקים לעשותו"[16] איז משמע אַז די שבע שני שבע האָבן זיך אָנגעהויבן במהירות — גלייך נאָך פרעה'ס חלום) — איז דאָס אָבער אַלץ גלאַטיקער ווי צו לערנען אַז „מקץ" דאָ מיינט „מסוף", בשעת אַז דער „ופרעה חולם גו'" איז ניט דער „קץ" און תוצאה פון דעם וואָס ווערט דערציילט פריער. וואָס דעריבער דאַרף רש"י ברענגען אַ ראי' צו זיין פירוש, אַז „מקץ" דאָ מיינט „מסוף".

ד. מען דאַרף נאָך אָבער פאַרשטיין:

אמת טאַקע אַז אין אונזער פסוק איז שווער צו לערנען אַז „מקץ" מיינט „מסוף" — וויבאַלד אָבער אַז לויט שיטת רש"י איז „כל לשון קץ סוף הוא", קען מען דאָך שוין במילא ניט זאָגן אַז „מקץ" אין אונזער פסוק זאָל מיינען „תחלה", אַנדערש ווי „מקץ" אומעטום. היינט פאַרוואָס דאַרף רש"י בריינגען אַ ראי' אויך פון תרגום?

איז דער ביאור אין דעם:

דער טעם וואָס לויטן אבן עזרא קען דער וואָרט „קץ" מיינען „פעם ראש פעם סוף", איז ווייל ער נעמט אָן אַז דער וואָרט „קץ" איז פון לשון „קצה", אַ ברעג. און דעריבער קען דאָס מיינען סיי „ראש" סיי „סוף", ווייל ביידע זיינען „קצוות"[17].

דערפון איז פאַרשטאַנדיק אַז אויך לויט שיטת רש"י אַז דער וואָרט „קץ" אומעטום מיינט „סוף", איז ניט קיין ראי' מוכרחת[18] אַז ער קען ניט מיינען אויך „תחלה". וואָרום מען קען דאָך זאָגן אַז דאָס וואָס „קץ" אומעטום באַדייט „סוף", מיינט עס ניט אַז דער טייטש פון „קץ" איז „סוף", נאָר ווייל סוף איז אַ ברעג. און וויבאַלד אַזוי, קען דאָך דאָס מיינען אויך „תחלה". דעריבער דאַרף רש"י אָנקומען צו „כתרגומו"[19].

---

15) וכמו „מקץ ארבעים יום" דפ' שלח שם ש„יתכן להיות ראש הארבעים" (ראב"ע שלח שם).

וי"ל, שלפי זה, פירוש „וישובו" הוא שהתחילו לשוב מא"י בתחלת ארבעים יום. וכוונתו בזה לתרץ קושיית רש"י שם. ואכ"מ.

16) פרשתנו מא, לב.

17) ראב"ע תהלים שם.

18) אבל גם מזה ראי' ש„קץ" אין פירושו „קצה", כי באם פירושו הי' לשון קצה — הי' נמצא גם על תחלה (כמ"ש הגו"א כאן, נעתק לעיל הערה 8). ומ"מ אי"ז ראי' מוכרחת, ולכן הוזקק רש"י להביא ראי' מ„תרגומו". וראה הערה הבאה.

19) אלא שהוכחה זו בפני עצמה אינה מספיקה — כי הגם שאונקלוס מתרגם הכתובים בד"כ לפי פשוטו של מקרא, הרי בכו"כ מקומות מפרש רש"י דלא כהתרגום

ה. פון די ענינים פון „ייגה של תורה" אין פרש"י דידן:

אין „ויהי מקץ שנתים ימים" זייַנען פאַראַן צוויי ענינים הפכיים:

(א) פון איין זייט איז דאָס דער קץ און סוף וסיום פון דעם זמן וועלכן יוסף איז געווען אין בית האסורים (גלות פון יוסף), וואָס דאָן איז די שווערסטע און נידעריקסטע צייט פון יוסף'ס זיין אין גלות. וע"ד הידוע[20] וואָס כ"ק מו"ח אדמו"ר האָט געזאָגט בנוגע דעם זמן פון עקבתא דעקבתא דמשיחא, אַז פאַרטאָג איז דער חושך גרעסער.

(ב) פון דער אַנדער זייט איז דוקא אין יענעם זמן דער „קץ" און התחלה פון גאולת יוסף[21].

און מצד די צוויי ענינים הנ"ל, זייַנען פאַראַן צוויי פירושים[22] אויך אין פנימיות התורה: צי דער „קץ" פון אונזער פסוק ווייזט אויף דעם „קץ דשמאלא"[23] אַדער אויפן „קץ[24] היימין"[25].

ו. און אָט דעם ענין איז רש"י מרמז בפירושו אויף „ויהי מקץ":

כאמור לעיל (סעיף ב־ג), קען מען לערנען אין „מקץ שנתים ימים" צוויי פירושים:

א) די תחילה (און ראש[26]) פון די „שנתים ימים" וועלכע קומען שפּעטער. וואָס דאָס מיינט אַז דאָן האָט זיך אָנגעפאַנגען גאולת יוסף — מתאים צום פירוש הפנימי — „קץ היימין"[27].

ב) דער סוף פון די שנתים ימים וואָס זיינען געווען פריער. אַז דאָן איז געווען דער סוף הגלות, ובפנימיות — „קץ דשמאלא"[28].

---

23) זהר פרשתני קצג, ב. קצה, א.

24) לשון הפסוק סוף דניאל. וראה זח"א נד, סע"א. סב, ב. ובכ"מ.

25) לקו"ת להאריז"ל עה"פ.

26) לשון הראב"ע בתהלים שם (וראה גם פירושו בפ' שלח שם). וראה הערה הבאה.

27) ואף שגם „קץ היימין" הוא בחי' מלכות דאצילות שנקראת אחרית וסוף — הרי „בקדושה גם הסוף הוא בחי' ראש", שלכן „אחרית (עם הכולל) גימט' כתר" (אוה"ת שם).

28) להעיר, שבזהר שם קצג, ב מפרש ש־„מקץ" הוא „אתר דלית בי' זכירה", ו„שנתים ימים" — „דתב דרגא לדרגא דאית בי' זכירה". ולפ"ז, לפי הזהר „קץ דשמאלא" — „מקץ" אינו נמשך ל„שנתים ימים", משא"כ לפי האריז"ל „קץ היימין". וגם בזה מתאימים ב' פירושים אלו לב' הפירושים ב„מקץ" שבדרך הפשט, כי להפירוש „מקץ מתחלה", „מקץ" הוא ההתחלה והקצה של השנתים ימים, משא"כ להפי' „מסוף" — ויהי מקץ אינו הגמר (והתוצאה) ד„שנתים ימים" שלפניו, כנ"ל ס"ב.

(כנ"ל הערה 3), ולכן מביא הזכתה מ„וכל לשון כי" שמזה מיכח (אף שאינה ראי' מוכרחת) ש„קץ" אין פירושו „קצה", כבהערה הקודמת.

גם י"ל, שב„כל לשון קץ סוף הוא" בא רש"י גם לבאר שלשון „מקץ" נופל גם על דבר שאינו תיצאה מהמאורע שנזכר לפניו, כי להפי' ש„קץ" הוא לשון „קצה", מסתבר לומר שהכוונה ב„מקץ" היא הגמר והסיום של ענין שלפנינו, משא"כ להפי' ש„קץ" הוא „סוף" — הרי הל' „סוף" שייך גם כשה„סיף" הוא מחוץ להדבר (ראה רמב"ן בפ' ראה שם).

20) לקו"ד ח"א סח, א־ב. וראה גם מכתב ת"ת שבת"ת תשכ"ה (לקו"ש חכ"ג ע' 435).

21) ראה ב"ר כאן. וראה אוה"ת פרשתנו (ח"ב) שמ, א.

22) שניהם הובאו ונתבארו באוה"ת (שם) ריש פרשתנו.

און אויך דאָס איז רש"י מרמז מיט זיין זאָגן „כתרגומו מסוף" — ווייל תרגום (לשון ארמי) איז מרמז [29] אויף דעם ענין הגלות.

ז. נאָך אַן ענין איז רש"י מרמז אין זיין פירוש:

וויבאַלד אַז אַלע פירושים פון איין און דעם זעלבן פסוק האָבן אַ שייכות צווישן זיך [30], איז פאַרשטאַנדיק אַז די צוויי דערמאָנטע פירושים (כאָטש זיי זיינען צוויי הפכים), האָבן זיי צווישן זיך אַ שייכות:

דורך דעם בירור און העלאה פון די ניצוצות הקדושה וועלכע געפינען זיך אין „קץ דשמאלא", קומט מען צום „קץ הימין" [31].

און דאָס איז רש"י מרמז בסיום פירושו „וכל לשון קץ סוף הוא", אַז אין „סוף" איז פאַראַן „כל לשון קץ" [וואָס אין דעם איז כלול אויך דער ענין פון „תחלה" כפירוש הראב"ע (וואָרום ס'איז דאָך „אלו ואלו דברי אלקים חיים" [32]) ביז צום „קץ הימין" וואָס שטייט אין סוף דניאל], וויל דורכן „סוף", דורך דעם בירור פון „קץ דשמאלא", וועט מען קומען צום „קץ הימין", אין דער גאולה העתידה דורך משיח צדקנו, יבוא ויגאלנו בקרוב ממש.

(משיחת ש"פ מקץ תשכ"ה)

---

29) שהרי תרגום התורה ללשון ארמי הוא, לפי שבזמן הגלות לא כולם הבינו לשון הקדש. ולהעיר מתו"א עז, ד. עח, ריש ע"ג.

30) ראה בארוכה לקו"ש ח"ג ע' 782.

31) ראה גם אוה"ת שם [בפי' מרז"ל (שבת כא, ב) עד שתכלה רגל מן השוק]: „להעלות בחי' רגל השמאלי שמתלבש בקץ דשמאלא, ואז יהי' קץ הימין" (אלא שבאוה"ת שם מבאר זה בפי' האריז"ל ואינו מקשר זה עם פי' הזהר).

32) עירובין יג, ב. וש"נ. — והרי כלל זה הוא גם על „כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש (שהרי) ניתן למשה מסיני" (נסמן בלקו"ש ח"ד ע' 1088).